

Waardecommunicatie in de les bewegingsonderwijs

Op welke manieren krijgen waarden en normen vorm en inhoud in de les bewegingsonderwijs? Hoe wordt gedacht over waarden en hoe kan waardevorming plaatsvinden? Hoe werken waarden door in specifieke bewegingssituaties en hoe komen ze daarin tot uitdrukking? Bij dit type vragen wordt stilgestaan. Door: Hilde Bax

De geformuleerde kerndoelen en eindtermen voor bewegingsonderwijs worden positief gewaardeerd in de vakwereld. Het bereiken van een meervoudige deelnamebekwaamheid door de leerlingen in bewegingssituaties en sport heeft een groot draagvlak. In de lessen gaat het erom dat leerlingen beter leren bewegen, leren samen te bewegen, bewegen leren regelen en leren over bewegen (Faber, 1989, 2001; Stegeman, 2000; Bax & v.d. Heuvel, 2005, 2008). Maar hoe raken jeugdigen handelingsbekwaam om op een persoonlijke wijze deel te nemen aan uiteenlopende sport- en bewegingssituaties?

Leren bewegen en leren over bewegen

Uit het onderzoek 'Aspecten van de kwaliteit van lichamelijke opvoeding' (Stegeman et al. 2007) komt naar voren dat leraren veel nadruk leggen op het verwerven van bewegingsbekwaamheden en omgangsbekwaamheden door hun leerlingen. Anders ligt dat bij activiteiten in de sfeer van 'bewegen regelen' en 'leren over bewegen' die door betrekkelijk veel leraren minder van belang worden geacht. Hoe komt dit? Zijn ze minder vaardig om leerlingen te begeleiden bij het zelfstandig regelen van bewegingssituaties? Vinden ze dat ze de rollen van scheidsrechter, hulpverlener en organisator beter zelf uit kunnen voeren? Is het niet nodig dat leerlingen leren voor zichzelf een trainingsprogramma op te stellen? Is het een kwestie van prioriteiten stellen? Waarschijnlijk spelen al deze aspecten mee. Toch is het voor perspectiefrijke en blijvende deelname aan de bewegingscultuur zinvol dat kinderen leren wat voor hen betekenis heeft. Dat ze leren kiezen en afwegingen kunnen maken uit de veelheid aan bewegingsmogelijkheden. 'Leren over bewegen' en 'leren over de eigen persoonlijke bewegingsvoorkeuren' vraagt meer aandacht en dat hoeft geen 'beweegtijd' te kosten. Reflecteren over beweegredenen, observeren van een spelsituatie, experimenteren met regels en omgaan met feedback kan prima ingebed worden in bewegingssituaties. Daarbij is het natuurlijk nodig om aan te sluiten bij de belevingswereld van alle kinderen. Zowel de inactieve als de sportactieve leerlingen

verdienen dat. En of het nog niet genoeg is, het moet gaan om bewegings- en sportstimulering. Een echte uitdaging.

Sociale diversiteit in de les

'Het is helder dat eventuele effecten van sport en bewegen op de algemene ontwikkeling van kinderen en jongeren zich niet als vanzelf voordoen. Het is ook helder dat de meest aangewezen stappen op weg naar meer bewegingscompetentie niet zomaar zijn gezet. Om de professionals op school in hun werkzaamheden te kunnen ondersteunen is het essentieel dat we weten welke doelen haalbaar zijn en welke programma's effectief. Of nog preciezer: welke interventies, welke programma's in welke situaties en onder welke voorwaarden voor welke doelgroep effect hebben.' (Stegeman, 2008 p.29)

Op lesniveau is integratie van beter leren bewegen en sporten met bijdragen aan verschillende aspecten van ontwikkeling en een actieve levensstijl prima mogelijk. Oog hebben voor waardevorming past daarbij.

Ter illustratie een voorbeeld op uitvoeringsniveau.

De Westerse samenleving kent een grote sociale diversiteit. Meestal hebben leerlingen bewegen en sport in klassenverband. De groepen zijn per definitie heterogeen. In het verlengde hiervan is het een kleine stap om expliciet de sociale diversiteit in de klas, de school, de sport en de samenleving te thematiseren. In de les bewegingsonderwijs kunnen leerlingen de rol van scheidsrechter op zich nemen. Veel leerlingen vinden dat leuk om te doen, maar er zijn er ook die dat moeilijk of eng vinden. Maar wat is dat moeilijke of enge? Gaat het daarbij om de beheersing van de regels of zou dat moeilijke vooral liggen in het spelgedrag van de klasgenoten? Is de sociale diversiteit voor leerlingen lastig? Ik vermoed dat laatste. Ze hebben ontzag voor reacties van medeleerlingen. Natuurlijk mist de scheidsrechter wel eens of vaker een spelovertreiding en commentaar krijgen is vervelend. Dergelijk gedrag van een speler is natuurlijk niet fair. Sturing aan zo'n situatie geven is voor een leerling veel moeilijker dan voor de leraar. Leerlingen zijn gelijken van elkaar en dan is functioneren in een leidinggevende rol spannend. Ook kan het voorkomen dat de scheidsrechter het gevoel heeft dat sommige spelers niet eerlijk of te grof spelen. Maar om daarop te anticiperen is voor een leerling lastig. Toch zijn dit typisch situaties waarin het mogelijk is om vertoond en gewenst spelgedrag in de klas bespreekbaar te maken. Ingaan op omgangsvaardigheid en verschillen in bewegingsgedrag expliciet maken, past in het leergebied bewegen en sport. Sociale diversiteit expliciteren op school maakt leerlingen beter weerbaar voor buitenschoolse situaties. Zeker in het voortgezet onderwijs is het zinvol dat leerlingen ook leren denken en



Diversiteit

bewust kunnen handelen in bewegings- en sportsituaties binnen en buiten de context van de school waarin sprake is van sociale diversiteit.

Bewegen en sport op school met perspectief voor later

Bewegingsonderwijs op school, buitenschools bewegen en de verenigingssport onderscheiden zich niet zozeer door andere bewegingsactiviteiten, maar des te meer door hun legitimatie en doelen. Het voordeel van de school is dat alle kinderen worden bereikt. Het leergebied is verplicht. Op school is de groepsamenstelling divers. Verschillen tussen leerlingen hebben betrekking op bewegingsinteresse, bewegingsvaardigheidsniveau, geslacht, leerstijl et cetera. Deze grote complexiteit vraagt om een pedagogisch en emotioneel veilig leerklimaat. Heij (2006) houdt een pleidooi om in de lessen de leerlingen met hun mogelijkheden als vertrekpunt te nemen. Het gaat erom dat zij gelegenheid krijgen hun unieke bewegingsmogelijkheden te ontwikkelen. Voor leraren is het nodig dat zij bewegende kinderen goed kunnen observeren en kinderen ondersteunen bij het realiseren van succeservaringen (lukken) in veel verschillende bewegingssituaties. Respect voor verschillen tussen leerlingen en rekening houden met de mogelijkheden van een ieder zijn evident in de les bewegingsonderwijs. Traditionele sportwaarden als presteren en competitie worden gerelativeerd ten behoeve van emancipatorische waarden zoals het gemeenschappelijk presteren, het wederzijds ondersteunende en het respecteren van elkaar. De school is bij uitstek de plaats waar

leerlingen ervaren dat bewegen en sport plezierig is om te doen. Waar zij bewegingshandelingen en andere vaardigheden verwerven.

Niet alleen het hebben van die succeservaringen is belangrijk, leerlingen moeten zich daarvan ook bewust zijn. Dat schept een voorwaarde voor verdere ontwikkeling. Op school kunnen al deze leermogelijkheden worden geboden. Docenten kunnen hieraan veel sturing geven. Bijvoorbeeld door het inrichten van bewegingssituaties op verschillende niveaus, zodat alle leerlingen perspectief hebben om verder te komen. In de lessen kan goed gebruik gemaakt worden van de uiteenlopende deskundigheden van leerlingen.

In navolging van vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties (Stegeman et al. 2007) wil ik benadrukken dat kinderen in de lessen gestimuleerd worden om buiten de school dagelijks actief te zijn met bewegen en sport. Dat kan plaatsvinden binnen de georganiseerde sport, maar eveneens zelfstandig op straat of op een trapveldje, dan wel een trendy sportcourse. Daarvoor is het belangrijk dat kinderen op school ontdekken welke waarden van bewegen en sport voor hen de moeite waard zijn. Gaat het om: plezier, competitie, ontspanning, gezondheid, welbevinden, geluk, grenzen verleggen, uitdagingen aangaan, zelfontplooiing, figuurverbetering et cetera (Van Bottenburg & Schuyt, 1996)? Als leerlingen in de lessen positieve bewegingservaringen beleven en persoonlijke verantwoordelijke keuzes kunnen maken voor bewegen en sport buiten de school, dan is er zeker perspectief op een leven lang bewegen.



In klassenverband gymmen

Waarden van bewegen en sport en maatschappelijke doelen

Judo in de klas heeft maatschappelijke functie

Schooljudo is echter niet alleen ontwikkeld om basisschoolleerlingen een uurtje te laten stoeien: het project heeft wel degelijk achterliggende gedachten. “Schooljudo heeft als hoofddoel om maatschappelijke problemen bij de jeugd aan de hand van de judosport aan te pakken”, aldus Bosse. “Door middel van een specifiek geschreven lesprogramma wordt er elke les naar zowel motorische als maatschappelijke doelstellingen toegewerkt.” Dat judo hiervoor zeer geschikt is, blijkt uit diverse aspecten. Zo is respect voor elkaar een zeer belangrijk begrip binnen de les; iets dat vooral naar voren komt in het groeten van elkaar. Tevens is het luisteren naar de docent een regel die niet doorbroken mag worden. Bovendien zullen de leerlingen zichzelf moeten leren beheersen. De basisschoolleerlingen moeten voorzichtig met elkaar zijn en met elkaar samenwerken, ondanks dat ze ook heel individualistisch bezig zijn. “Dit zijn allemaal aspecten van de judosport die grote vormende waarden hebben”, verklaart Bosse. (Schulze, 2009)

De landelijke overheid en ook de maatschappelijke organisaties maken in documenten met enige regelmaat duidelijk waarop het leergebied bewegen en sport zich zou moeten focussen. Voor de vakwereld is het de moeite waard om na te denken hoe aandacht geschonken kan worden aan maatschappelijke vraagstukken, zonder voorbij te gaan aan de eigen identiteit van het leergebied. Waarden en normen maken deel uit van het leven en spelen tenminste impliciet altijd mee in lessen bewegen en sport. Waardenvrij onderwijs bestaat niet en waardenvrije omgang ook niet. Elke regel(norm) die in de omgang respectievelijk het

onderwijs gesteld wordt verwijst naar een, al dan niet onderkende, waarde. Op expliciete maar vaak op impliciete (bijvoorbeeld de leraar die zelf het voorbeeld woordeloos uitdraagt) wijze worden de leerlingen op de hoogte gebracht van bestaande normen (regels). Echter, door het naleven van de regels raken de leerlingen niet of nauwelijks bekend met de daarachter liggende waarden. Als we streven naar een meervoudige deelnamebekwaamheid dan is het logisch dat leerlingen gaan nadenken over intrinsieke en extrinsieke waarden die in en door bewegen en sport wenselijk zijn.

Waarden kunnen op verschillende manieren door leerlingen verinnerlijkt worden. Van der Ven (1987) onderscheidt waardeoverdracht, waardecommunicatie en waardeverheldering. Het zijn drie manieren die

min of meer op een continuüm liggen. Bij waardeoverdracht worden waarden door middel van normen zonder verdere toelichting op de leerlingen overgebracht. “Zo spelen we hier hockey.” Vroeger werden normen min of meer afgedwongen op basis van traditie en autoriteit. Waardeoverdracht wordt tegenwoordig zelden meer expliciet gebruikt.

Aan de andere zijde van het continuüm ligt de waardeverheldering. Bij waardeverheldering zijn er geen vooraf vastgestelde waarden en normen. Dat gaat in tegen de diversiteit in het persoonlijk en maatschappelijk leven. Er wordt gestreefd naar vrije en bewuste keuzes door de leerling.

Als leraar bewegingsonderwijs kunnen we niet om waarden en normen heen. Ze zijn tenminste impliciet aanwezig in de les, maar vaak is expliciteren beter, zeker als er conflicten in de les optreden. Maar hoe? Waardeoverdracht, waardeverheldering of kiezen voor communicatie?

Waardecommunicatie

Waardecommunicatie is op te vatten als een middenpositie tussen waardeoverdracht en waardeverheldering. Deze opvatting omvat twee aspecten: praktische rationaliteit en sociale decentrerings.

Praktische rationaliteit heeft betrekking op vragen die centraal staan in waardecommunicatie. Wat moet ik doen? Wat moeten we doen? Dit zijn vragen voor de kritische rede en de antwoorden worden getoetst aan het criterium van rechtvaardigheid. Daarbij kan rechtvaardigheid gebaseerd zijn op ruilen of op het opkomen voor de zwakkere in de samenleving. Er is sprake van een gemeenschappelijk beginsel, een gemeenschappelijke waarde, waarover gecommuniceerd kan worden. Sociale decentrerings betekent loskomen uit het ik-perspectief en innemen van het jij-perspectief. De symbiose van het ik- en jij-perspectief gebeurt in het hij-perspectief. Een voorbeeld uit een les bewegingsonderwijs. De ik-figuur kan

in een gesprek vanuit zijn ik-perspectief de mening hebben dat het spel hockey gespeeld moet worden volgens de officiële regels. Dat is hij namelijk gewend als competitiespeler. Hij kan echter proberen het jij-perspectief van zijn gesprekspartner in te nemen. Die is van mening dat hockey gespeeld moet worden met diè regels die in de klassensituatie het meeste spel opleveren. De symbiose van beide perspectieven vindt plaats doordat ze zich beiden stellen op het standpunt van de onpartijdige waarnemer, ze nemen het jij-perspectief in. Dit kan bijvoorbeeld betekenen dat ze afhankelijk van de (competitie)context of de mogelijkheden van de spelers kiezen voor 'de goede' regels. Sociale decentrerings kan plaatsvinden op het niveau van

doen vanuit achterliggende intrinsieke en/of extrinsieke waarden. Expliciete aandacht voor waarden en normen in lessen bewegen en sport is net zo goed een overstijgende als een vakspecifieke doelstelling.

Literatuur

- Bax, H. & A. v.d. Heuvel (2005, 2008), *Ethiek in beweging; bewegen en ethiek in onderwijs, sport en gezondheidssector*, Assen, van Gorcum, tweede en derde druk
- Bottenburg M. & C.J.M. Schuyt (1996) *De maatschappelijke betekenis van sport*, Arnhem, NOC*NSF
- Faber K. (1989, 2001) *Bewegingsonderwijs op maat*, Baarn, Bekadidakt, HB-uitgevers
- Heij, P. (2006) *Grondslagen van 'verantwoord' bewegingsonderwijs*, Budel, Damon
- Schulze A. (2009) Schooljudo is zowel stoeien als het leren van sociale vaardigheden, *Sport Knowhow* Voor meer informatie: www.schooljudo.nl en www.2basics.nl
- Stegeman H. (2000), *Belang van bewegingsonderwijs; over legitimatie en algemene doelstellingen van het schoolvak lichamelijke opvoeding*, Zeist, Jan Luiting Fonds
- Stegeman, H., H. Bax, R. Hoekman, M. Slotboom (2007) Aspecten van de kwaliteit van lichamelijke opvoeding In: Stegeman, H. (red.) (2007) *Naar beter bewegingsonderwijs. Over de kwaliteit van sport en bewegen op school*. 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: WJH Mulier Instituut/Arko Sports Media
- Stegeman, H. (2008) *Bewegingsonderwijs op waarde geschat*, Zeist, Jan Luiting Fonds.
- Ven, J. van der (1987) Waardecommunicatie. Een uitweg uit de crises der morele vorming? In Th.Bergens et al. *Professionalisering van onderwijsgeveenden*. Lisse, Swets & Zeitlinger

FOTO: ANITA RIEWERSMA



Zo spelen we hier hockey

individuen maar ook op het niveau van groepen. Sociale decentrerings is nodig omdat de grondslag van de waardecommunicatie niet alleen gelegen is in de kritische rede, maar ook in de communicatie. Het morele oordeel van de ene persoon wordt daarin kritisch geconfronteerd met het morele oordeel van de andere persoon. De confrontatie voltrekt zich in een communicatieproces, waarin sociale decentrerings centraal staat.

Leraren bewegingsonderwijs die normen in lessituaties aan de orde stellen, als daarvoor aanleiding is, zullen dat waarschijnlijk

Correspondentie:

hilde.bax@kvlo.nl